

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИДАКТИКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Невмержицька О. В.

ВСТУП

У сучасних умовах перед професійною підготовкою фахівців стоять серйозні вимоги та виклики. Якщо ще зовсім недавно знань та кваліфікацій, здобутих в період професійної підготовки, вистачало практично на усе трудове життя, то вже сьогодні забезпечувати високий рівень професіоналізму за кілька років після завершення навчання стає проблематичним. Інтенсивне оновлення інформації вимагає від сфери освіти підготовки фахівців, здатних адаптуватися до реалій швидкозмінного світу, готових впродовж життя змінювати сферу діяльності, бути мобільними та гнучкими. Сучасні фахівці мають вміти грамотно працювати з інформацією та використовувати її на практиці, виявляючи при цьому критичність мислення тощо. Відтак розвиток інформаційного суспільства спричинився до швидкого «старіння» знань, зміни методів та технологій певних трудових операцій тощо. А це, своєю чергою, вимагає перманентного професійного удосконалення фахівців упродовж усього життя.

Варто також відзначити об'єктивний чинник, що впродовж останнього часу значно вплинув на процес навчання майбутніх фахівців та спричинився до інтенсивного дослідження шляхів підвищення ефективності професійної підготовки, – пандемію коронавірусної інфекції. Необхідність екстреного впровадження дистанційного навчання та проблеми, що супроводжували цей процес, увиразнили проблемні питання освітнього процесу у нових умовах. І хоча історія дистанційної освіти налічує не один десяток років, обмеження, пов'язані із пандемією, сьогодні інтенсифікували розвиток теорії та практики дистанційного навчання в умовах професійної підготовки фахівців, відкрили цікаві шляхи урізноманітнення освітнього процесу.

Зважаючи на суспільні обставини, сучасні заклади вищої освіти змушені шукати нові альтернативні шляхи підготовки фахівців, враховуючи при цьому вимоги інформаційного суспільства та зростання ролі комп'ютера й інформаційних технологій у сучасному світі.

Відтак впровадження у процес навчання нових інформаційних технологій ставить перед дидактикою вищої школи низку завдань, розв'язання яких може посприяти підвищенню ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців.

1. Інформатизація освіти: понятійний апарат

Сьогодні розвинені країни світу стикнулися з ситуацією, коли у сфері суспільного виробництва домінують види діяльності, пов'язані з продукуванням чи використанням інформації. Мова йде про творення інформаційного суспільства, в якому рушійною силою прогресу є інформація. За таких умов говоримо про інформатизацію суспільства як «організаційний соціально-економічний та науково-технічний процес створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб та реалізації прав громадян, органів державної влади, місцевого самоврядування, організацій, суспільних об'єднань на основі формування та використання інформаційних ресурсів»¹.

Інформатизація суспільства втілюється в інформаційній діяльності, складовими якої, на переконання Л. Марчук, є: 1) створення інформаційної бази (збір, обробка, впорядкування, зберігання інформації); 2) перетворення інформаційних ресурсів в інформаційні продукти (розробка програмного забезпечення, проведення наукових досліджень тощо); 3) тиражування та поширення інформаційних продуктів, забезпечення доступу до інформації².

Відтак добре налагоджені механізми пошуку, обробки, поширення та використання інформації стають передумовою ефективного функціонування усіх сфер суспільного життя. Лавиноподібне продукування інформації у сучасному світі, поява і розвиток нових інформаційних технологій впливають, зокрема, й на сферу професійної освіти, спонукаючи до розробки проблем удосконалення процесу навчання в умовах інформатизації.

Закономірності процесу навчання, шляхи його удосконалення тощо досліджує дидактика. Сучасна дидактика вищої школи – це галузь науково-педагогічного знання, яка стрімко розвивається. Каталізатором змін та розвитку виступають сучасні суспільні реалії, на які у процесі навчання не можна не зважати.

¹ Пожуєв В. І. Інформатизація як ресурс розвитку сучасного Українського суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 38. С. 6.

² Марчук Л. П. Сучасна інформатизація суспільства та її вплив на інноваційні процеси. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2012. № 1. С. 39–40.

Традиційно дидактика вищої школи зосереджувалася на дослідженні низки питань. Так, А. Алексюк найважливішим завданням дидактики вищої школи вважає «розкриття педагогічних закономірностей, що діють у межах навчання й освіти, і використання їх з метою збагачення майбутніх фахівців сучасними науковими знаннями»³.

Натомість В. Ягупов вважає, що завданнями дидактики вищої школи є: 1) дослідження цілей, законів, закономірностей, принципів, змісту, методів, методики, технології, особливостей та організаційних форм підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти; 2) з'ясування цілей, принципів, змісту, методики та особливостей педагогічної діяльності викладача та навчальної діяльності студента, а також їхньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії; 3) вивчення загальних дидактичних проблем функціонування та розвитку вищої освіти⁴ Крім цього, автор виділяє ще й такі завдання дидактики вищої школи на сучасному етапі: визначення таксономії цілей навчання та професійної підготовки студентів, а також обґрунтування їхнього змісту; обґрунтування методологічної основи вищої освіти; дослідження сутності, закономірностей та принципів навчання, а також професійної підготовки; обґрунтування дидактичних основ формування і розвитку суб'єктності студентів в освітньому процесі; обґрунтування дидактичних умов творчої самоактуалізації студентів тощо⁵.

М. Фіцула до завдань дидактики вищої школи відносить: 1) розкриття закономірностей навчання; 2) розробку теорії вищої освіти; 3) модернізацію наявних та конструювання нових освітніх технологій; 4) удосконалення змісту підготовки фахівців шляхом з'ясування оптимального педагогічного інструментарію⁶.

Відтак сучасна дидактика вищої школи виконує низку важливих завдань. До них, зокрема, належить визначення сутності, аналіз процесу та обґрунтування оптимальних умов навчання, дослідження основних закономірностей та принципів навчання, визначення педагогічних засад сучасного змісту освіти, розробка форм, методів, засобів та сучасних технологій навчання, пошук оптимальних шляхів діагностики, контролю та оцінки освітніх результатів, а також,

³ Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. К. : Либідь», 1998. С. 394

⁴ Ягупов В. Завдання дидактики вищої школи України в умовах сучасних цивілізаційних змін. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. Харків : НТУ «ХПІ», 2010. Вип. 27(31) в 3-х частинах. Ч. 1. С. 179.

⁵ Ibid. С. 183

⁶ Фіцула М. Педагогіка вищої школи. К. : «Академвидав», 2006. С. 78.

очевидно, прогнозування результатів навчання залежно від інструментарію, що використовується у його процесі.

Однак необхідно констатувати, що процеси інформатизації вимагають певного уточнення та деталізації завдань сучасної дидактики вищої школи. Адже застосування у процесі навчання інформаційних технологій впливає на мету, зміст освіти, педагогічний інструментарій, принципи навчання, статус педагога та студента в освітньому процесі тощо. Більш, того, як вказує В. Биков, сьогодні змінюється портрет освіти, яка стає ІКТ-орієнтованою, тобто такою, «що відображає світові тенденції розвитку освітніх систем, передбачає широке, комплексне та ефективне застосування ІКТ при реалізації як власних внутрішньо системних функцій (навчальної, наукової, управлінської), так і зовнішніх функцій при здійсненні взаємозв'язків з оточуючим середовищем; спрямована на реалізацію принципів відкритої освіти, поступово набуваючи її характерних змістово-технологічних рис»⁷.

Зазначимо, що інформатизацію пов'язують, з одного боку, зі зростанням кількості та обсягу наукових знань та інших відомостей з різних сфер суспільного життя, а з іншого – пошуком шляхів забезпечення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб суб'єктів (громадян, підприємств, організацій, установ). А це, своєю чергою, вимагає інформаційної насиченості освіти, а відтак пролонгування тривалості навчання.

Інформатизація освіти (ІО), на переконання В. Бикова, – це сукупність організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих та управлінських процесів, що спрямовуються на задоволення інформаційних, обчислювальних, телекомунікаційних та інших, пов'язаних із впровадженням методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій, потреб учасників освітнього процесу, а також усіх, хто цим процесом управляє чи забезпечує його. Інформатизація освіти включає процес її комп'ютеризації, що є базовою складовою інформатизації. Відтак інформатизація освіти полягає у широкому впровадженні в систему освіти методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій, створенні на цій основі комп'ютерно-орієнтованого інформаційно-комунікаційного середовища, що включає електронні наукові, освітні та управлінські інформаційні ресурси та надання можливостей суб'єктам освітнього процесу здійснювати доступ до ресурсів цього

⁷ Биков В. Ю. Інноваційні інструменти та перспективні напрями інформатизації освіти. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : третя Міжнар. наук.-практ. конф. : в 2ч. Львів, 2012. Ч. 1. С. 16.

середовища з метою використання його засобів і сервісів у процесі розв'язування різних завдань⁸.

Натомість В. Гриценко переконаний, що інформатизація освіти – це процес створення, впровадження і використання інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення ефективності усіх видів діяльності, що здійснюються в системі освіти. Автор констатує визначальну роль інформації та сучасних технологій і засобів її обробки на всіх ланках процесу навчання⁹.

Як можна помітити з наведених визначень, автори насамперед наголошують на взаємозв'язку інформатизації освіти із впровадженням інформаційних технологій. Натомість О. Мойко виходить за межі такого розуміння та стверджує, що це не тільки комп'ютеризація. Інформатизація освіти – «це процес, який має свої закономірності, свої стадії розвитку, це зміна мислення, способів діяльності, управління, використання можливостей телекомунікацій для міжособистісної та колективної взаємодії, компетентність і вільна орієнтація у сфері інформаційних технологій, гнучкість і адаптивність мислення, знання і виконання основних правових норм регулювання інформаційних відносин»¹⁰.

Відтак інформатизація освіти не лише дає змогу здобувачам освіти, отримати легкий доступ практично до необмеженого обсягу інформації з різних сфер життєдіяльності, але й вимагає від них опанувати уміння роботи з інформацією, навчитися взаємодіяти у реальному та віртуальному світах, розвинути творчі здібності, необхідні як для реалізації професійних обов'язків, так і для повноцінної життєвої реалізації.

Інформатизація освіти, з одного боку, вимагає, а з іншого – створює умови для підвищення якості підготовки фахівців відповідно до вимог сучасності завдяки використанню найновіших інформаційних технологій. Власне, завдяки інформатизації й відбувається сьогодні розробка нових інформаційних технологій навчання (зокрема, й дистанційних), використання яких часто сприяє підвищенню мотивації на здобуття освіти, а також активізації пізнавальної діяльності. Маємо також відзначити, що завдяки впровадженню інформаційних

⁸ Биков В. Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2010. № 1(15). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/25>. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v15i1.25>

⁹ Гриценко В. Організаційні засади інформатизації вищої освіти. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 121(1). С. 46.

¹⁰ Мойко О. Інформатизація освіти та проблеми впровадження в освіту інформаційних технологій. *Молодь і ринок*. 2011. № 5(76). С. 115.

технологій здійснюється формування інформаційної культури майбутніх фахівців, що є важливим завданням сучасності. Інформатизація освіти також передбачає широке застосування активних методів навчання, що сприяє зростанню його інтелектуальної та творчої складових. Для вищої освіти надзвичайно важливим є факт, що завдяки використанню сучасних інформаційних технологій створюються умови для інтеграції навчальної та дослідницької діяльності. Відтак кожен здобувач освіти отримує можливість не лише навчатися, але й здійснювати наукові дослідження та презентувати їхні результати у вигляді рефератів, тез, статей, випускових робіт, звітів тощо. Зрештою, завдяки інформатизації можна успішно адаптувати технології навчання до індивідуальних особливостей кожного здобувача освіти, забезпечуючи цим реалізацію принципу індивідуального підходу у навчанні.

Спробуємо також з'ясувати сутність поняття «інформаційні технології». Варто зазначити, що науковці по-різному трактують це поняття – як спосіб і засоби збору, обробки і передачі інформації для отримання нових відомостей про об'єкт, що вивчається, як спосіб використання в освітньому процесі різноманітних технічних і програмних засобів для роботи з інформацією, а також як сукупність знань про способи і засоби роботи з інформаційними ресурсами. Також існує дві полярні думки, щодо ототожнення понять «інформаційні технології» та «комп'ютерні технології». Окремі автори вважають їх синонімами, інші переконані, що поняття «комп'ютерні технології» є більш вузьким по відношенню до «інформаційних технологій».

Так, В. Стрельніков та І. Брітченко наводять такі трактування поняття «інформаційна технологія». По-перше, це поняття автори ототожнюють із способом збору, переробки та передачі інформації для отримання нових даних про об'єкт, який досліджується. По-друге, вони переконані, що інформаційні технології є сукупністю знань про способи і засоби роботи з інформаційними ресурсами. Крім цього, автори стверджують, що інформаційними технологіями навчання є усі технології, які використовують спеціальні технічні інформаційні засоби (комп'ютер, аудіо, кіно, відео)¹¹.

Вітчизняні вчені М. Кадемія та С. Кізім стверджують, що інформаційні технології – це «система наукових і інженерних знань, а також методів і засобів, яка використовується для створення, збирання, пересилання, зберігання і обробки інформації в предметній галузі»¹²,

¹¹ Стрельніков В. Ю., Брітченко І. Г. Сучасні технології навчання у вищій школі. Полтава : ПУЕТ, 2013. С. 29.

¹² Кадемія М. Ю., Кізім С. С. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник. Вінниця : ФОП Тарнашинський О. В., 2017. С. 91.

зокрема, й у сфері освіти. Натомість комп'ютерні інформаційні технології є сукупністю систематичних масових способів і прийомів обробки інформації у всіх видах людської діяльності, зокрема й освітній, з використанням сучасних засобів обчислювальної техніки та програмного забезпечення¹³. Близькими до цих визначень є й трактування поняття «інформаційно-комунікаційні технології» як сукупності методів виробничих процесів, програмно-технічних засобів, що інтегруються задля збору, обробки, збереження, розповсюдження, відображення та використання інформації в інтересах її користувачів. Важливим сучасним засобом ІКТ автори називають комп'ютер, оснащений відповідним програмним забезпеченням, телекомунікаціями та розміщеною на них інформацією¹⁴.

Н. Кіяновська так диференціює названі вище поняття: інформаційно-комунікаційні технології – це інформаційні технології, що базуються на основі персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж та засобів зв'язку. Авторка вважає, що не варто термін «інноваційно-комунікаційні технології» уважати як синонім до «інформаційних технологій», адже ІКТ є більш загальним терміном. Він акцентує значення уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій, комп'ютерів, програмного забезпечення, аудіовізуальних систем, які уможливають користувачам створення та збереження даних, внесення до них необхідних змін, а також передачу іншим користувачам¹⁵.

Інформаційні технології охоплюють: комп'ютерні технології (програмне забезпечення, автоматизовані навчальні системи, інтелектуальні навчальні системи, інтерактивні програми тощо), технології мультимедіа, віртуальну реальність, технології Інтернету (WWW, FTP, IRC, E-mail, телеконференції) тощо.

Мультимедійні ресурси поєднують дані, представлені у вигляді зображення, звуку, анімації тощо. До освітніх мультимедіа належать електронні тренажери, довідкові мультимедійні системи, мультимедійні засоби для імітаційного моделювання, електронні підручники, мікросвіти, навчальні, контролювальні та тренувальні системи тощо. Вони дають змогу презентувати здобувачам освіти нову інформацію, відпрацювати уміння та навички, здійснити контроль навчальної діяльності, забезпечити діалогову взаємодію тощо. У закладі освіти мультимедійні

¹³ Кадемія М. Ю., Кізім С. С. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник. Вінниця : ФОП Тарнашинський О. В., 2017. С. 107.

¹⁴ Ibid. С. 91.

¹⁵ Кіяновська Н. Генезис поняття «інформаційно-комунікаційні технології». *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 121. Ч.1. С. 119.

технології використовуються в таких напрямках: мультимедійна (інтерактивна) дошка, імітаційні технології, система інтерактивного опитування, освітні програми, діагностичні комплекси тощо.

В освітньому процесі використовуються такі Інтернет-ресурси: хмарні технології, що можуть містити електронні журнали, особисті кабінети здобувачів освіти, тематичні форуми, електронні підручники, лабораторні комплекси, електронні бібліотеки та інші засоби, пошукові системи, комп'ютерні мережі тощо. Г. Захарова називає ще й такі Інтернет-технології в контексті послуг, які вони виконують: мовних (електронні бібліотеки, бази даних, інформаційні системи, підручники, методична література, електронні періодичні видання, довідкові файли, навчальні комп'ютерні програми тощо); інтерактивних (електронна пошта, електронні телеконференції, бесіди в реальному часу за допомогою різноманітних месенджерів тощо); пошукових (каталоги та пошукові системи)¹⁶. Натомість авторський колектив монографії «Інформаційні технології в сучасній системі освіти» (О. М. Романуха, В. М. Зінченко, С. К. Ревуцька та ін.) таким чином класифікують Інтернет-ресурси: навчальні програми широкого вжитку (освітні платформи та онлайн-курси, профільні програми для вивчення окремих навчальних дисциплін, програми Microsoft); аудіо книги та електронні книги (онлайн-підручники та посібники, електронні версії художніх творів, від цифровані словники, онлайн-перекладачі); освітні мобільні додатки; навчальні ігри; віртуальні дошки; спеціалізовані програми (графічні аудіо- та відео редактори, додатки для створення 3D-моделей тощо); вузькопрофільні освітні сайти; програми, додатки, сайти загального вжитку¹⁷. Ці технології дають змогу здобувачам отримати необмежений доступ до освітніх ресурсів, зекономивши при цьому час, термін навчання та, зрештою, й матеріальні затрати.

Застосування інформаційних технологій забезпечує: 1) формування у студентів умінь працювати з інформацією, розвиток у них комунікативних здібностей; 2) підготовка особистості до функціонування в інформаційному суспільстві; 3) творче засвоєння та використання студентами навчальної інформації; 4) формування дослідницьких умінь, а також умінь приймати оптимальні рішення тощо¹⁸.

¹⁶ Захарова Г. Б. Використання інформаційних технологій як інноваційний вектор розвитку дидактики вищої школи. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Серія: Педагогіка*. 2013. № 215. Вип. 203. С. 65.

¹⁷ Інформаційні технології в сучасній системі освіти : монографія / О. М. Романуха та ін. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. С. 79.

¹⁸ Стрельников В. Ю., Брітченко І. Г. Сучасні технології навчання у вищій школі. Полтава : ПУЕТ, 2013. С. 31.

Отже, творення інформаційного суспільства безпосередньо пов'язане із інформатизацією сучасної освіти. Інтенсивне впровадження до системи освіти методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій, створення на цій основі комп'ютерно-орієнтованого інформаційно-комунікаційного середовища впливають на процес професійної підготовки фахівців, спонукаючи до перегляду завдань сучасної дидактики вищої школи.

2. Дидактичні можливості інформаційно-комунікаційних технологій

Розвиток нових інформаційних технологій сприяє інтенсифікації процесів суспільного розвитку. Однак, на думку авторів «Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні», сьогодні потребує невідкладного розв'язання низка проблем упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в Україні. Це, зокрема:

1) формування та широке впровадження єдиного освітнього інформаційного простору України;

2) розгортання та вдосконалення елементів інфраструктури регіональних інформаційних та телекомунікаційних мереж, пов'язаних між собою та з глобальною мережею Інтернет;

3) підвищення рівня комп'ютерних та інформатичних компетентностей учасників освітнього процесу, осучаснення дидактичного інструментарію, підвищення мотивації учасників освітнього процесу щодо застосування інформаційно-комунікаційних технологій;

4) розробка та удосконалення нормативно-правової бази побудови інформаційного суспільства¹⁹.

Розв'язання цих завдань сприятиме інтенсифікації процесу навчання, адже інформаційні технології володіють серйозними дидактичними можливостями.

Очевидно, вони мають вплив на формулювання мети і змісту освіти. По-перше, використання інформаційних технологій дозволяє ставити перед навчанням багаторівневу мету, що формалізується у моделі випускника чи освітніх стандартах. Варто відзначити, що важливими компонентом моделі випускника професійної школи є інформаційна культура, яку трактують як «системне утворення особистості, яке інтегрує знання про основні методи інформаційних технологій, уміння використовувати наявну інформацію для вирішення прикладних завдань, навички використання персонального комп'ютера і технологій зв'язку, здібності представити інформацію в зрозумілій для усіх формі,

¹⁹ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В. Г. Кременя. К. : Педагогічна думка, 2016. С. 159.

орієнтує на розширення та поновлення знань»²⁰. Критеріями її сформованості І. Хочь вважає уміння: 1) адекватно визначати власну потребу в інформації; 2) ефективно здійснювати пошук необхідної інформації, використовуючи при цьому різні інформаційні ресурси; 3) переробляти інформацію і на цій основі створювати якісно нову; 4) користуватися інформаційно-пошуковими системами; 5) адекватно обирати, інтерпретувати та оцінювати інформацію, отриману з різних джерел. Крім цього, особистість має володіти комп'ютерною грамотністю²¹, користуватися нею як для забезпечення особистих потреб, так і в професійній діяльності. Додамо також, що людина з розвинутою інформаційною культурою має володіти й знаннями про інформацію, а також інформаційні процеси.

Відтак освітні програми підготовки фахівців мають містити освітні компоненти, які спрямовувалися б на формування компонентів інформаційної культури. При цьому складовими інформаційної культури особистості є сукупність загальних та спеціальних знань та умінь, спрямованих на виробництво, пошук, збереження та поширення інформації для особистих та професійних потреб тощо, а також знань, умінь та навичок, необхідних для ефективного функціонування особи в інформаційному суспільстві. Зокрема, мова йде про загальні знання способів роботи з інформацією, інформаційно-пошукових систем, закономірностей розвитку інформаційного суспільства, а також уміння співіснувати в інформаційному суспільстві. Натомість спеціальні знання та уміння як складові інформаційної культури є фаховими компетенціями, які охоплюють знання, уміння та навички зі створення, збереження, обробки та поширення фахової інформації, а також сукупність фахових умінь з розробки відповідних засобів інформатизації. До спеціальних знань та умінь, зокрема, належать: здатність застосовувати комп'ютерні технології задля удосконалення професійної діяльності, розуміння принципів проектування та функціонування автоматизованих баз даних, веб-сервісів та медіа, уміння застосовувати технології та процедури опрацювання професійно орієнтованої інформації, відстежувати тенденції розвитку предметної сфери тощо²². Уважаємо, що використання інформаційних технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти може також сприяти розвитку у здобувачів освіти

²⁰ Палеха Ю. І., Палеха О. Ю., Горбань Ю. І. Інформаційна культура. К. : Видництво Ліра-К, 2020. С. 6–7.

²¹ Хочь І. Проблеми формування інформаційної культури сучасного українського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. 2010. Вип. 14. С. 251.

²² Палеха Ю. І., Палеха О. Ю., Горбань Ю. І. Інформаційна культура. К. : Видництво Ліра-К, 2020. С. 49–51.

критичного та аналітичного мислення, творчих здібностей, інтелектуального потенціалу – тих якостей, які сьогодні потрібні кожному фахівцеві для повноцінного функціонування у сучасному світі, для професійної та особистісної самореалізації.

По-друге, використання в освітньому процесі інформаційних технологій створює умови для презентації новітніх наукових досягнень, моделювання процесів та явищ, що було б неможливим в умовах традиційної подачі інформації, зважаючи на перевантаження даними чи конфліктом інтерпретації окремих дефініцій або ж неможливості сприймання певних явищ в реальних умовах. Крім цього, очевидно, презентація навчальної інформації з допомогою інформаційних технологій, дозволяє відображати міжпредметні зв'язки, що відтак може сприяти впровадженню інтегративних курсів, формуванню системного мислення майбутніх фахівців і водночас певному розвантаженню студентів внаслідок зменшення аудиторного навантаження.

По-третє, інформаційні технології дають змогу транслювати варіативний зміст, як за обсягом, так і складністю, що може забезпечити потреби та інтереси кожного здобувача освіти. Крім цього, інформація за посередництва інформаційних технологій може подаватися невеликими порціями, в яких відображений основний зміст, позбавлений другорядних елементів. Відтак створюються умови для діагностики засвоєння кожної з порцій інформації, що дає змогу або повернутися до повторного вивчення, або перейти до наступного фрагмента.

Виділяються ще й такі дидактичні можливості інформаційних технологій. По-перше, їхнє використання дозволяє презентувати навчальний матеріал, адаптуючи його до індивідуальних потреб, психолого-педагогічних характеристик здобувача освіти, зокрема й специфіки сприймання ним друкованої, аудіо-, візуальної, аудіо-візуальної інформації тощо. Для професійної освіти це надзвичайно важливо, адже застосування кольору, графіки, звуку тощо дає змогу відтворювати виробничі процеси, реальну робочу обстановку. Використання в освітньому процесі інформаційних технологій дає змогу суттєво підвищити мотивацію навчання, завдяки залученню елементів новизни, контенту, здатного продемонструвати практичну значущість конкретної інформації тощо. Інформаційні технології здатні забезпечувати діалог між суб'єктами освітнього процесу, вибір власної освітньої траєкторії, використання зворотного зв'язку тощо. Крім цього, вони здатні імітувати типові ситуації професійної комунікації, моделювати різні ситуації професійної діяльності. Інформаційні технології впливають на педагогічні технології, адже, інтегруючись до освітнього процесу, забезпечують нові можливості суб'єктам освіти.

Беззаперечним є їхній вплив на контрольний компонент процесу навчання. Завдяки інформаційним технологіям можна з'ясувати вихідний рівень знань, умінь та навичок студентської молоді. При цьому можуть використовуватися різні види контролю, результати якого дають змогу коригувати навчальний процес, забезпечуючи підвищення якості освітнього процесу. Інформаційні технології також уможливають включення викладача в роботу системи за умов виникнення у студентів проблем чи труднощів, а це, своєю чергою, сприяє зняттю психологічного дискомфорту та забезпеченню сприятливих умов для роботи студентів в комп'ютерно-орієнтованому середовищі.

Аналіз перелічених вище дидактичних можливостей інформаційних технологій дозволяє дійти висновку про серйозний вплив ІКТ на дидактичний інструментарій. З одного боку, в умовах дистанційного навчання можна використовувати увесь арсенал методів, притаманних традиційній системі. Однак варто відзначити особливу роль активних методів навчання.

У сучасній дидактиці активно розробляється проблематика впровадження активних методів навчання, адже їхнє використання сприяє розв'язанню важливого завдання – формування творчої особистості з розвиненим пізнавальним інтересом та критичним мисленням. До активних методів навчання, зокрема, належать проблемно-пошукові вправи, дослідницькі роботи, розвивальне навчання, пізнавальні ігри, діалогові методи тощо. Інформаційні технології дозволяють інтегрувати в традиційні методи навчання засоби моделювання та комп'ютерної графіки, організовувати ділові та ситуаційні ігри, дискусії та тренінги тощо, активізуючи при цьому власну діяльність здобувачів освіти. Активні методи сприяють активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти, дають їм змогу швидко налагоджувати контакти у групі, обмінюватися думками та ідеями, аналізувати власні дії тощо.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій впливає також на реалізацію методів контролю та самоконтролю у навчанні. Завдяки ІКТ створюється можливість охоплення контролем усього контингенту здобувачів освіти, забезпечивши об'єктивність та незалежність від суб'єктивності викладача. Варто зазначити, що мова йде насамперед про автоматизоване тестування, цінність якого полягає в можливості забезпечити не лише перманентний моніторинг знань здобувачів освіти, але й об'єктивний самоконтроль.

Інформаційні технології значним чином впливають на засоби навчання, розширюючи їхній арсенал. Так, у процесі навчання можуть використовуватися низка програмних засобів, серед яких електронні

підручники, імітатори, тренажери, програми комп'ютерного тестування, мультимедійне обладнання, технічні засоби навчання, серед яких аудіо-, відео-, проєкційна, комп'ютерна тощо техніка, мережеве обладнання, засоби взаємодії з мережею Інтернет тощо. Наприклад, традиційну дошку з успіхом сьогодні може замінити мультимедійна (інтерактивна) дошка. Засобами інтерактивної графіки та анімації вона дозволяє моделювати проблемні ситуації професійної діяльності, активізувати пізнавальну активність студентів, підвищуючи якість засвоєння знань. Мультимедійні посібники дають змогу компактно зберігати і презентувати студентам не лише навчальні тексти, статичні зображення, але й відео- та аудіотексти, моделі об'єктів та явищ, що вивчаються. Відтак вони можуть ефективно замінити не лише традиційний підручник, але й низку приладів, забезпечуючи при цьому студентам легкий та оперативний пошук інформації, зворотний зв'язок, перманентний контроль навчальних досягнень тощо. Варто також констатувати, що тиражування таких видань, внесення до них певних коректив, змін та доповнень є доволі простим, оперативним, не вимагає значних матеріальних затрат тощо порівняно із паперовим виданням. В умовах професійної підготовки корисними є комп'ютерні симулятори і тренажери, віртуальні лабораторії тощо, які дають змогу відпрацьовувати необхідні уміння і навички. Завдяки сучасним інформаційним технологіям освітній потенціал стимуляторів і тренажерів зростає, адже створюються умови для точного відтворення ситуацій професійної діяльності. Працюючи з використанням тренажерів чи симуляторів, майбутній фахівець отримує свободу діяльності та можливість здійснювати таку кількість повторів, яка є необхідною для відпрацювання кожного професійного уміння. Натомість з допомогою цих засобів можна модифікувати завдання та умови, що дає змогу моделювати максимально можливу кількість професійних задач, які доведеться в майбутньому розв'язувати фахівцеві впродовж професійної кар'єри.

В умовах комп'ютерно-опосередкованого навчання змінюються ролі суб'єктів освітнього процесу. Зокрема, викладач делегує низку своїх функцій та обов'язків комп'ютерному середовищу та включається в роботу комп'ютерної системи навчання лише за запитом студентів; розробляє науково-методичне забезпечення технології комп'ютерного навчання або ж обирає вже наявні інформаційні освітні ресурси; проводить психолого-дидактичну та ергономічну оцінку комп'ютерних засобів навчання; організовує і керує роботою із удосконалення освітнього процесу; організовує співпрацю зі студентами та між студентами на основі інноваційних методик навчання у комп'ютерних

середовищах тощо. При цьому очевидно, що організовуючи навчання в комп'ютерному середовищі, педагог неодмінно має володіти інформацією не лише зі своєї галузі, але й мати знання сучасних інформаційних технологій та умінь й навички роботи з технічними засобами.

Натомість до функцій студентів належать: формування навичок самостійної роботи в комп'ютерному середовищі; оволодіння методами пошуку інформації, її обробки і передачі; набуття навичок застосування отриманих знань для розв'язання професійних завдань. У цій ситуації зростає роль самостійної роботи здобувачів освіти, які отримують можливість формувати індивідуальну освітню траєкторію. Відтак за провідної ролі студентів педагог насамперед виступає порадиником, консультантом, тьютором.

Має свою специфіку й педагогічна комунікація в комп'ютерному середовищі. Зокрема, спілкування суб'єктів освітнього процесу у цьому випадку є опосередкованим комп'ютерними засобами навчання. Це, у випадку пандемії коронавірусної інфекції, стало позитивним моментом, адже дало змогу продовжити навчання в умовах жорстких карантинних обмежень. Водночас, якість такого спілкування значною мірою залежить не лише від готовності суб'єктів освітнього процесу, але й від потужностей комп'ютерного обладнання, а також швидкості інтернет-зв'язку.

Крім цього, варто відзначити оперативність комунікації, адже мережеві комунікаційні технології дають змогу суб'єктам освітнього процесу своєчасно отримувати необхідну інформацію, відповіді на поставлені запитання, виконані завдання тощо. У таких умовах відбувається значна економія часу. При цьому саме спілкування може відбуватися як в синхронному, так і в асинхронному режимах.

Навчання в комп'ютерно-орієнтованому середовищі дозволяє максимально індивідуалізувати освітній процес. Воно дає змогу кожному здобувачеві освіти обрати зручний маршрут комунікації та навчання, здобути необхідні компетенції не лише в умовах формальної, але й неформальної освіти. При цьому здобувачі освіти є незалежними від часу і місця. Вони можуть навчатися у зручний для себе час, у зручному темпі, перебуваючи фізично іноді за сотні кілометрів від викладача.

Водночас воно може забезпечувати масовість шляхом підключення і комунікації між собою та викладачем необмеженої кількості здобувачів освіти. Це, своєю чергою, може здешевити процес навчання, однак, внаслідок неможливості отримати зворотній зв'язок від усіх учасників спілкування, спричинити зниження якості освітнього процесу. У цьому контексті варто також відзначити, що комунікація між усіма суб'єктами освітнього процесу забезпечує активність спілкування та обміну думками.

Педагогічна комунікація в комп'ютерному середовищі може бути багатоаспектною і забезпечувати при обговоренні певних проблем залучення досягнень різних наук, презентації інформації і співрозмовників, що переставляють інші галузі знань. У такий спосіб може бути ефективно реалізований міжпредметний підхід до навчання.

Ще однією важливою характеристикою комунікації в комп'ютерно-опосередкованому середовищі є її технологічність. Використання мережових комп'ютерних технологій та різноманітного програмного забезпечення дає змогу здійснювати різноспрямоване спілкування суб'єктів освітнього середовища.

Педагогічна комунікація викладача та здобувачів освіти має організовуватися на основі низки принципів. По-перше, взаємини між суб'єктами освітнього процесу мають будуватися на основі творчої співпраці. По-друге, навчання має здійснюватися на засадах особистісної зацікавленості студента, його індивідуальних потреб та здібностей. По-третє, у навчальній діяльності має превалювати ідея долання труднощів, самостійної роботи здобувачів освіти. По-четверте, для розвитку творчого мислення здобувачів освіти необхідно обирати оптимальні форми та методи діяльності, арсенал яких в умовах комп'ютерно-опосередкованого середовища значно розширюється. По-п'яте, в умовах інформатизації суспільства актуальним завданням освітнього процесу має бути розвиток системного, критичного мислення, вміння узагальнювати та деталізувати інформацію. Пошосте, у процесі навчання варто враховувати абсолютну гідність особистості, її права на вибір та самостійний вчинок²³.

Відтак основними проблемами, які розв'язує впровадження інформаційних технологій навчання є: 1) удосконалення процесу навчання, підвищення його ефективності та якості; 2) управління навчальним процесом; 3) проведення моніторингу (контролю, корекції результатів навчальної діяльності, комп'ютерного педагогічного тестування тощо); 4) поширення науково-методичного досвіду тощо²⁴.

Отже, інформаційні технології володіють серйозними дидактичними можливостями, безпосередньо впливаючи на формулювання мети, обґрунтування принципів, розробку змісту та педагогічного інструментарію навчального процесу. Впровадження інформаційних технологій впливає й на специфіку педагогічної комунікації, модифікуючи функції усіх суб'єктів освітнього процесу.

²³ Інформаційні технології в сучасній системі освіти: монографія / О. М. Романуха та ін. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2019. С. 31.

²⁴ Стрельников В. Ю., Брітченко І. Г. Сучасні технології навчання у вищій школі. Полтава: ПУЕТ, 2013. С. 31.

3. Дистанційне та змішане навчання в освітньому процесі вищої школи

В умовах поширення коронавірусної інфекції вітчизняні заклади освіти опинилися в ситуації пошуку оптимальних шляхів організації освітнього процесу. В умовах необхідності соціального дистанціювання альтернативи використанню інформаційних технологій не було. Тим більше, що практика дистанційного навчання, хоча й не так інтенсивно, як на Заході, та все ж поширювалася впродовж попередніх років. Її розвиток визначався глобалізаційними процесами, інтенсифікацією соціально-економічного розвитку суспільства та, зрештою, стрімким розвитком інформаційних технологій, що інтенсивно впроваджувалися у всі сфери суспільного життя. Дистанційне навчання стало альтернативним способом здобуття неформальної освіти, підвищення професійної кваліфікації або ж опанування освітньої програми особами, які з певних причин не мали змоги відвідувати заклад освіти тощо. Однак до моменту пандемії це не була усталена практика.

З огляду на це, із введенням карантинних обмежень викладачі вищої школи стикнулися з низкою проблем щодо організації дистанційного навчання і розв'язувати їх доводилося іноді інтуїтивно, методом проб і помилок. Тому останнім часом у дидактиці інтенсифікувалася розробка означеної проблематики, внаслідок чого було накопичено значний масив інформації щодо теоретико-прикладних засад впровадження дистанційного навчання. Очевидно, що ця проблематика й надалі буде розроблятися і впроваджуватися в умовах реального освітнього процесу.

Дистанційне навчання є індивідуалізованим процесом набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини. Він відбувається здебільшого в умовах опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій²⁵.

Дистанційне навчання є такою формою організації навчання, за якої педагог і здобувач освіти перебувають на віддалі один від одного. Воно охоплює усі притаманні традиційному процесу компоненти: мету, зміст, методи, форми, засоби. При цьому реалізуються вони з допомогою специфічних засобів інформаційних чи телекомунікаційних технологій чи інших засобів, характеристикою яких є інтерактивність. Зокрема, до засобів дистанційного навчання належать друковані, аудіо-

²⁵ Дистанційне та змішане навчання в школі : путівник / упоряд. Воротникова І. П. К. : Київський університет імені Б. Грінченка, 2020. С. 4.

і відеоматеріали освітнього змісту, електронні навчальні видання, засоби мультимедіа, засоби телекомунікації тощо.

Основними чинниками, що визначають дистанційну форму навчання є такі: 1) сепарація педагога та здобувача освіти відстанню, на якій вони перебувають; 2) застосування специфічного педагогічного інструментарію, що здатний забезпечити якість освітнього процесу у нових умовах. Зокрема, вагома роль відводиться інтерактивним технологіям, здатним створювати і підтримувати зв'язок між викладачем і студентами, а також студентів між собою; 3) домінування самостійної роботи та самоконтролю здобувачів освіти.

Відтак при організації дистанційного навчання очевидним є пріоритет самостійного набуття знань здобувачами освіти, формування у них нових видів пізнавальної діяльності, пов'язаних із пошуком, аналізом, обробкою і використанням інформації тощо. При цьому важлива роль відводиться й комунікації з викладачем, який однак має орієнтуватися на організаторську, консультативну та дорадчу функції.

У сучасній дидактиці ведеться розробка дидактичних засад дистанційного навчання, зокрема принципів його реалізації, тобто тих вихідних положень, які визначають зміст та педагогічний інструментарій навчального процесу. Очевидно, що у процесі дистанційного навчання послуговуються загальнодидактичними принципами, до яких, зокрема, належать: науковість, систематичність і послідовність, доступність, зв'язок навчання з життям, свідомість та активність у навчанні, наочність, міцність засвоєння знань, умінь та навичок, індивідуальний підхід до здобувачів освіти, емоційність навчання тощо²⁶. Однак, як констатує Ю. Катасонова, «...системі дистанційного навчання також притаманні специфічні, властиві саме їй дидактичні принципи». При цьому авторка стверджує, що у дидактиці спостерігається тенденція як розширення системи дидактичних принципів, так і часткової модернізації традиційних принципів. Узагальнення праць вітчизняних та зарубіжних дидактів дозволило дослідниці визначити низку специфічних принципів дистанційного навчання. До них, зокрема, належить принцип творчого характеру пізнавальної діяльності, реалізація якого забезпечується інтерактивними технологіями, які здатні створити дух суперництва, активної діяльності, самовираження, що, своєю чергою, сприятиме творчому розвитку здобувачів освіти. До специфічних принципів дистанційного навчання належить також вільний вибір одержуваної інформації з різних джерел. Його реалізація пов'язується із можливістю застосування різних методів конструювання знань, що транслюються різними джерелами.

²⁶ Фіцула М. Педагогіка вищої школи. К. : «Академвидав», 2006. С. 110–117.

При цьому мова йде не лише про безпосереднє отримання інформації, а про способи її отримання і обробки. Принцип індивідуальної освітньої діяльності здобувачів освіти передбачає самостійне обирання ними форм та темпу роботи, адже в умовах дистанційного навчання суб'єкти освітнього процесу перебувають на віддалі один від одного, а їхня робота може відбуватися як в синхронному, так і асинхронному режимі. Ще одним принципом дистанційного навчання є віртуалізація освіти, мультимедійність та системне структурування інформації, згідно з яким у навчанні доцільно широко використовувати відеофрагменти, електронні навчальні програми, інтерактивні методики тощо. Специфіка дистанційного навчання спонукає до необхідності обґрунтування принципу ідентифікації. Його сутність полягає у необхідності контролю навчальної діяльності, адже дистанція, яка розділяє викладача та здобувачів освіти, створює більше умов для фальсифікацій. До принципів дистанційного навчання, на переконання Ю. Катасонової, необхідно також віднести інтерактивність, що забезпечується організацією взаємодії суб'єктів освітнього процесу, які можуть перебувати на значній віддалі один від одного²⁷.

У дидактиці обґрунтовується кілька видів дистанційних технологій. Насамперед мова йде про кейс-технологію. Вона базується на розсиланні здобувачам освіти комплексу текстових, аудіовізуальних та мультимедійних матеріалів навчального характеру для самостійного опрацювання. При цьому здобувачі освіти мають змогу регулярно отримувати консультації та зворотній зв'язок від наставників – тьюторів. Ця технологія, наприклад, з початку 90-х рр. минулого століття в Україні використовується організаторами курсів Європейської школи кореспондентської освіти (ЄШКО).

На використанні систем телебачення базується ТБ-технологія. Її реалізація здійснюється шляхом передачі здобувачам освіти навчальних матеріалів шляхом телевізійних трансляцій. При цьому кожен здобувач освіти має змогу регулярно отримувати консультації тьюторів. Прикладом цієї технології можуть бути ТБ-уроки в рамках «Всеукраїнської школи онлайн». Хоча варто зазначити, що окремі шкільні телевізійні уроки створювалися ще в період радянської школи.

Найбільш продуктивною технологією дистанційного навчання є, мабуть, мережева, що базується на використанні телекомунікаційних мереж. З допомогою останніх здобувачі освіти отримують навчально-

²⁷ Катасонова Ю. Сучасні принципи дистанційного навчання у теорії і практиці підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Vzdelávacie spoločnosť ii. Medzinárodný konferenčný zborník*. Prešov, 2017. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Katasonova.pdf>.

методичні матеріали та мають можливість спілкуватися з викладачем. Таке спілкування може відбуватися як off-line, так і on-line, що дозволяє поділяти мережеві технології на асинхронні та синхронні.

Дистанційне навчання має як переваги, так і недоліки. До сильних сторін, зокрема, належать гнучкість; можливість роботи в синхронному або асинхронному режимі; інформаційна доступність навчальних ресурсів; масовість; інтерактивність; автоматизація контролю і моніторингу, насамперед завдяки тестовим технологіям. Зрештою, додамо: дистанційне навчання дозволяє суттєво скоротити фінансові витрати на організацію освітнього процесу; залучити до освітнього процесу професіоналів-практиків, незалежно від їхнього перебування; використовувати у навчанні сучасні технології та засоби; мінімізувати суб'єктивний чинник в оцінюванні навчальних досягнень здобувачів освіти тощо. Натомість слабкими сторонами дистанційного навчання є сепарація педагога та здобувачів освіти, а також здобувачів освіти між собою; додаткове навантаження на педагога та студентів, адже в останніх можуть бути недостатньо сформовані навички самостійної роботи, а педагог мусить приділяти багато часу розробці дидактичних ресурсів тощо²⁸. До недоліків дистанційного навчання варто також віднести відсутність необхідних засобів у низки студентів, що виключає їх з освітнього процесу; ризики психологічного вигорання як викладачів, так і студентів; знеособлення викладача, що починає сприйматися лише як об'єкт трансляції інформації, а не суб'єкт комунікативних взаємин; мінімізацію можливостей для відпрацювання необхідних умінь та навичок; спокусу користуватися у процесі навчання напрацюваннями інших людей, розміщеними у мережі Інтернет; зрештою, залежність методів навчання від технічних засобів, які опосередковують комунікацію викладача і здобувачів освіти тощо.

Вітчизняні вчені В. Стрельников та І. Брітченко вважають, що телекомунікації, інформаційні ресурси та послуги Інтернет дають змогу здійснювати принципово новий підхід до навчання студентів. Цей підхід: 1) має в своїй основі широке спілкування, зближення, стирання меж між соціумами; вільний обмін думками, інформацією, ідеями суб'єктів навчання тощо; 2) базується на реальних дослідницьких методах, що дають змогу пізнавати закони природи, основи техніки, технології, соціальні явища, а також специфіку різних видів творчості у процесі спільної діяльності груп здобувачів освіти; 3) ґрунтується на широких константах з досвідом людей, з культурою інших країн тощо; 4) передбачає акцент на моральних аспектах життя і діяльності людини,

²⁸ Дистанційне та змішане навчання в школі. Путівник / упоряд. Вороникова І. П. К. : Київський університет імені Б. Грінченка, 2020. С. 5.

а також на необхідності охорони навколишнього середовища; 5) стимулює розвиток мовної особистості, адже дозволяє опановувати як іноземні мови, так і удосконалювати знання рідної мови; 6) сприяє набуттю учасниками освітнього процесу навичок, корисних для життєдіяльності, зокрема, навичок користування комп'ютерною технікою та технологією²⁹.

Отже, провідним засобом у дистанційному навчанні є інформаційні технології, а основу освітнього процесу складає самостійна робота здобувача освіти, який може навчатися у зручній для себе час, в зручному місці та темпі. При цьому він має можливість для контактів із викладачами різними засобами зв'язку: телефоном, електронною поштою, чатом або ж очно.

Однак практика вимушеного переходу закладів вищої освіти на дистанційне навчання у період карантинних обмежень засвідчила низку проблем. Наприклад, в умовах дистанційного навчання можна розв'язати лише окремі освітні завдання, при цьому важко забезпечити високий рівень якості освіти. Тому сьогодні маємо говорити радше про змішане навчання, тобто інтеграцію технологій традиційного та дистанційного навчання. Адже підготовка фахівця, який опановує свій перший фах, в умовах винятково дистанційного навчання не може бути якісною, бо за таких умов важко проконтролювати рівень засвоєння необхідних знань, а особливо – ускладнюється формування необхідних способів діяльності, професійних умінь та навичок.

До особливостей змішаного навчання належать необмежений зміст, що може транслюватися різними засобами, врахування освітніх потреб кожного здобувача освіти, забезпечення індивідуального освітнього маршруту кожного студента, зростання ролі не зовнішньої оцінки, а самооцінки та взаємооцінювання, зміна функцій викладача від вертикального домінування до горизонтальної взаємодії і модерації³⁰. При цьому можна говорити про різні способи організації навчання. По-перше, це очне навчання, яке передбачає безпосередню взаємодію викладача та студентів в умовах навчальної аудиторії. По-друге, це навчання студентів із використанням інформаційних ресурсів в off-line форматі. У даному випадку викладач може готувати необхідне дидактичне забезпечення, однак провідну роль відіграє самостійна робота майбутніх фахівців. По-третє, це навчання із використанням інформаційних технологій в умовах реального часу (on-line формат).

²⁹ Стрельніков В. Ю., Брітченко І. Г. Сучасні технології навчання у вищій школі. Полтава : ПУЕТ, 2013. С. 75–76.

³⁰ Дистанційне та змішане навчання в школі. Путівник / упоряд. Воротникова І. П. К. : Київський університет імені Б. Грінченка, 2020. С. 16.

У цьому випадку комунікація викладача та студентів опосередковується інформаційними засобами. Названі способи організації навчання можуть поєднуватися у різних варіаціях залежно від поставленої мети і завдань.

Вітчизняна вчена Т. Собченко на основі узагальнення поглядів сучасних дидактів виокремила такі завдання змішаного навчання у вищій школі: 1) розширення освітніх можливостей здобувачів освіти завдяки доступності та гнучкості такої форми навчання; 2) врахування індивідуальних освітніх потреб кожного здобувача освіти, зручного для нього темпу, ритму опанування навчальної інформації; 3) підвищення навчальної мотивації студентів, розвиток їхньої самостійності, соціальної активності, рефлексії, самоаналізу та відповідальності; 4) забезпечення педагогічної свободи та автономії викладача щодо вибору педагогічного інструментарію, а також освітніх сервісів та платформ; 5) забезпечення зміни ролі викладача: від транслятора знань до учасника взаємодії із здобувачем освіти; 6) створення можливості для контролю власної діяльності усіх суб'єктів освітнього процесу; 7) формування цифрової компетентності як викладачів, так і здобувачів освіти; 8) забезпечення персоналізації освітнього процесу, за якої кожен здобувач освіти отримує можливість самостійно визначати освітні цілі, методи їхнього досягнення за консультативної функції викладача; 9) підвищення ефективності освітнього процесу та результатів навчання загалом³¹.

Дослідники визначають низку переваг поєднання традиційного та дистанційного навчання. Охарактеризуємо їх.

1. Змішане навчання дає змогу враховувати індивідуальні можливості студентів. Усвідомлення переваг навчання студентів дає змогу віднайти шляхи подачі навчального матеріалу, опанування його, контролю і оцінювання, які забезпечать міцні знання, сформовані уміння та навички тощо.

2. Змішане навчання дозволяє забезпечити розширення кола осіб – здобувачів вищої освіти. В умовах поєднання традиційного та дистанційного навчання опанувувати фах можуть маломобільні особи, особи, які проходять перекваліфікацію, або ж ті особи, які повертаються до навчання після тривалої перерви тощо.

3. В умовах змішаного навчання можуть здобувати фах студенти, які мають різний початковий рівень підготовки. Для них інформація може подаватися у різних форматах, можуть готуватися різнорівневі

³¹ Собченко Т. М. Змішане навчання: поняття та завдання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах*. Вип. 75. Запоріжжя, 2021. С. 74–75. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.14>

матеріали, які дозволять усім здобувачам освіти працювати на межі можливостей.

4. Використання інформаційних технологій забезпечує ефективність навчання, дає змогу студентам навчатися у зручний час, зручному місці та у власному темпі тощо.

5. Забезпечення студентам вибору моделей навчання дозволяє їм формувати власні очікування щодо вищої освіти. Відтак вони можуть віддати перевагу індивідуально-орієнтованим дистанційним засобам навчання, усвідомлюючи необхідність брати відповідальність за власне навчання.

6. Упровадження змішаного навчання дає змогу закладам освіти конкурувати між собою. Очевидно, що перевага віддаватиметься тим установам, які оснащені тими навчальними засобами, що задовольнятимуть потреби студентства.

7. Змішане навчання сприяє розвитку у здобувачів освіти умінь вчитися та керувати власним навчанням. Це забезпечується шляхом збільшення питомої ролі самостійної роботи студентів порівняно із традиційним навчанням, де першу скрипку переважно відіграє педагог³².

Крім цього, варто зазначити, що оптимальне поєднання традиційного та дистанційного навчання може забезпечити поєднання їхніх сильних сторін, що сприятиме підвищенню якості освіти. У цьому випадку можна стверджувати, що в різних варіантах змішане навчання може застосовуватися стосовно здобувачів вищої освіти усіх рівнів, спеціальностей та галузей знань.

Очевидно, що й після завершення карантинних обмежень кращі напрацювання дистанційного навчання й надалі будуть впроваджуватися в освітній процес вищої школи. Адже, з одного боку, з їхньою допомогою можна пропонувати здобувачам освіти інформацію, надзвичайно корисну для розуміння окремих явищ та процесів чи формування практичних умінь; організувати самостійну роботу здобувачів освіти, роль якої дедалі більше зростає тощо. Проте з іншого, – в таких умовах надзвичайно важливо знаходити баланс між дистанційним та традиційним навчанням, забезпечуючи гуманізацію та гуманітаризацію освітнього процесу вищої школи.

Отже, дистанційне та змішане навчання в сучасних умовах є важливою формою здобуття освіти, адже воно відповідає не лише

³² Кухаренко В., Рибалко О., Сиротенко Н. Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс. Х.: НТУ – «ХПІ», Торсінг, 2002; Дистанційне навчання: дидактика, методика, організація : монографія / В. Г. Гетта та ін. Чернівці, 2017. С. 256–257.

викликам, з якими стикнувся світ, але й запитам та потребам здобувачів освіти, які є активними користувачами інформаційних технологій.

ВИСНОВКИ

Отже, у процесі розробки сучасної теорії навчання неможливо не орієнтуватися на процеси інформатизації сучасного суспільства. Стрімке збільшення кількості інформації, розробка пристроїв для її продукування та транслявання спонукають до пошуку шляхів безпечного та корисного використання інформації, а також послуговування сучасними інформаційними технологіями.

Сучасна дидактика накопичила значний масив інформації щодо ефективного використання інформаційних технологій у процесі навчання, однак суспільство не стоїть на місці, воно інтенсивно розвивається. Відтак суспільні зміни ставлять нові виклики перед сучасною педагогікою. Це означає, що низка традиційних завдань дидактики сьогодні має розв'язуватися із врахуванням вимог сучасного суспільства.

Актуальними для сучасної дидактики вищої школи залишаються проблеми відповідності змісту освіти сучасним тенденціям розвитку науки і техніки, а також завданням підготовки фахівця, що житиме й працюватиме в умовах інформаційного суспільства. Безперечно, з часом з'являтимуться нові технології, модернізуватиметься виробництво, продукуватиметься все більше інформації – і цими обставинами не можна нехтувати. Відтак важливо шукати шляхи підготовки фахівця, здатного діяти в умовах нових економічних реалій. При цьому в період тотальної технізації та інформатизації зміст освіти має включати гуманітарний компонент, що вимагатиме від дидактики вищої школи пошук шляхів формування моральної особистості майбутнього фахівця, здатної до творчості.

Важливою проблемою сучасної дидактики вищої школи має стати раціональне застосування сучасного педагогічного інструментарію. Пандемія Covid-19 актуалізувала проблему готовності педагогів до використання традиційних засобів навчання у нових умовах. Зважаючи на необхідність сучасної освіти бути готовою до будь-яких викликів, необхідно бачити і розуміти можливості інформаційних технологій у різних ситуаціях навчання. Відтак модифікація наявних та поява нових методів навчання, є ще однією важливою проблемою сучасної дидактики вищої школи, зрештою, як і розробка шляхів упровадження нових засобів навчання у процес професійної підготовки майбутніх фахівців.

Не менш важливою проблемою сучасної дидактики вищої школи має стати організація оптимальної взаємодії суб'єктів освітнього

процесу у комп'ютерно-орієнтованому середовищі. Мова йде про пошук оптимального поєднання фронтальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу, традиційного та дистанційного навчання. Очевидно, мова йде про домінування самостійної роботи здобувачів освіти та обґрунтування ролі педагога в ситуації нових педагогічних реалій.

Водночас, зростання кількості інформаційних освітніх ресурсів ставить перед сучасною дидактикою вищої школи завдання розробки інструментарію їхнього оцінювання, та визначення доцільності використання в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Безперечно, це далеко не вичерпний перелік проблем, які стоять перед сучасною дидактикою. Відтак розв'язання означених та інших проблем сприятиме підвищенню ефективності підготовки сучасних фахівців, а отже – зростанню економічного та соціального потенціалу нашої держави.

АНОТАЦІЯ

У сучасних умовах відбувається становлення інформаційного суспільства, рушійною силою прогресу якого є інформація. Процес інформатизації суспільства впливає на всі сфери життя, у т. ч. й на освітню сферу та педагогіку, вимагаючи певного уточнення та деталізації завдань сучасної дидактики вищої школи. Застосування у процесі навчання інформаційних технологій впливає на мету, зміст, педагогічний інструментарій реалізації змісту освіти, принципи навчання, статус педагога та студента в освітньому процесі тощо.

Сучасна дидактика накопичила значний масив інформації щодо ефективного використання інформаційних технологій у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. Аналіз цих напрацювань дав змогу виокремити проблеми, розробка яких залишається актуальною для дидактики вищої школи. До них, зокрема, належать: 1) забезпечення відповідності змісту освіти сучасним тенденціям розвитку науки і техніки, а також завданням підготовки фахівця, що житиме й працюватиме в умовах інформаційного суспільства; 2) раціональне застосування сучасного педагогічного інструментарію в умовах інформатизації освіти; 3) організація оптимальної взаємодії суб'єктів освітнього процесу у комп'ютерно-орієнтованому середовищі; 4) розробка інструментарію оцінювання інформаційних освітніх ресурсів, та визначення доцільності використання в освітньому процесі закладів вищої освіти тощо. Розв'язання цих проблем сприятиме зростанню ефективності підготовки майбутніх фахівців, а відтак посиленню потенціалу, як економічного, так і соціального, нашої держави.

Література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. К. : Либідь», 1998. 557 с.
2. Биков В. Ю. Інноваційні інструменти та перспективні напрями інформатизації освіти. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : третя Міжнар. наук.-практ. конф. / в 2 ч. Львів, 2012. Ч. I. С. 14–26.
3. Биков В. Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2010. № 1(15). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/25>. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v15i1.25>
4. Гриценко В. Організаційні засади інформатизації вищої освіти. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 121(1). С. 45–50.
5. Дистанційне навчання: дидактика, методика, організація : монографія / В. Г. Гетта та ін. Чернігів, 2017. 286 с.
6. Дистанційне та змішане навчання в школі. Путівник / упоряд. Воротникова І. П. К. : Київський університет імені Б. Грінченка, 2020. 48 с.
7. Захарова Г. Б. Використання інформаційних технологій як інноваційний вектор розвитку дидактики вищої школи. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Серія: Педагогіка*. 2013. № 215. Вип. 203. С. 63–66.
8. Інформаційні технології в сучасній системі освіти : монографія / О. М. Романуха та ін. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
9. Кадемія М. Ю., Кізім С. С. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник. Вінниця : ФОП Тарнашинський О. В., 2017. 295 с.
10. Катасонова Ю. Сучасні принципи дистанційного навчання у теорії і практиці підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Vzdelávacie spoločnosť ii. Medzinárodný konferenčný zborník*. Prešov, 2017. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Katasonova.pdf>.
11. Кіяновська Н. Генезис поняття «інформаційно-комунікаційні технології». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 121. Ч. I. С. 117–122.

12. Кухаренко В., Рибалко О., Сиротенко Н. Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс. Х. : НТУ – «ХП», Торсінг, 2002. 320 с.
13. Марчук Л. П. Сучасна інформатизація суспільства та її вплив на інноваційні процеси. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2012. № 1. С. 37–44.
14. Мойко О. Інформатизація освіти та проблеми впровадження в освіту інформаційних технологій. *Молодь і ринок*. 2011. № 5(76). С. 115–118.
15. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В. Г. Кременя. К. : Педагогічна думка, 2016. 448 с.
16. Палеха Ю. І., Палеха О. Ю., Горбань Ю. І. Інформаційна культура. К. : Видвництво Ліра-К, 2020. 400 с.
17. Пожуєв В. І. Інформатизація як ресурс розвитку сучасного Українського суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 38. С. 4–12.
18. Собченко Т. М. Змішане навчання: поняття та завдання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах*. Вип. 75. Запоріжжя. 2021. С. 73–76. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.14>
19. Стрельніков В. Ю., Брітченко І. Г. Сучасні технології навчання у вищій школі. Полтава : ПУЕТ, 2013. 309 с.
20. Фіцула М. Педагогіка вищої школи. К. : «Академвидав», 2006. 352 с.
21. Хочь І. Проблеми формування інформаційної культури сучасного українського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. 2010. Вип. 14. С. 250–253.
22. Ягупов В. Завдання дидактики вищої школи України в умовах сучасних цивілізаційних змін. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. праць / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. Харків : НТУ «ХП», 2010. Вип. 27(31) в 3-х частинах. Ч. 1. С. 177–185.

Information about the author:
Nevmerzhytska Olena Vasylivna,

PhD hab. (Education),
Professor of General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
24 Ivan Franko str., Drohobych, 82100, Ukraine